

Problémy **p**edagogických **p**rofesí **p**o **p**řechodu

Tomáš Janík
Institut výzkumu
školního vzdělávání
Pedagogické fakulty MU

ICOLLE 2017
12. září 2017
MENDELU

Východiska a zaměření referátu

- Kde se vzaly a čím se vyznačují profese?
- Problémy související s tranzicemi (přechody) různého druhu v pedagogických profesích (zejména v učitelství).
- ...problémy související
  - s přechodem k decentralizovanému (rámcovému) kurikulu
  - s přechodem na high-stake testování a teaching to tests
  - s přechodem k regulaci (ovlivňování) učitelské profese profesními standardy a kariérními systémy
  - s rozšiřováním soukromého školství
  - s přechodem k inkluzi (v širším smyslu).
- Závěr (a současně cíl): upozornit na rozmanitost a rozpornost diskursů vedených kolem učitelské profese a profesionalizace.

- Na počátku bylo Slovo: **povolání** (vocatio / Beruf / Calling).
- Rozlišuje se **vocatio interna** a **vocatio externa**: ten, kdo cítí vnitřní povolání (vocatio interna), jej následuje a koná (vocatio externa).

1. Korintským 7

Bible, překlad 21. století

obřízce nebo neobřízce, ale na poslušnosti Božích přikázání. ²⁰ Ať každý zůstává v postavení, ve kterém byl povolán. ²¹ Byl jsi povolán jako otrok? Nedělej si s tím starosti. Pokud se ale můžeš stát svobodným, určitě toho využij. ²² Koho Pán povolal jako otroka, ten je v Pánu osvobozen. Podobně koho Kristus povolal jako svobodného, ten se stal jeho otrokem. ²³ Byli jste draze vykoupeni; nestávejte se lidskými otroky. ²⁴ Bratři, ať každý před Bohem zůstává tak, jak byl povolán.

- Později: **vocatio interna** – od Boha vycházející vnitřní povolání ke svatému úřadu (kněží), **vocatio externa** – světská povolání.
- Luther: **propojuje vnitřní a vnější** a označuje jimi: stav, úřad, práci.
- Povolání v původním (sakračním) a přeneseném (světském) významu.

Povolání – profese (učené) a příprava na ně na univerzitách

péče o duši	náboženství	teologická fakulta	kněží
péče o zdraví	medicína	lékařská fakulta	lékaři
péče o vztahy	právo	právnícká fakulta	právníci

- Povolání se během dějinného vývoje dále diferencovala.
- Pro moderní společnost jsou charakteristické čtyři systémy: vedle náboženství, zdraví a práva se **jakožto systém formuje** oblast **výchovy a vzdělávání** (vč. budování školských systémů – učitelé).

vzdělávání	pedagogika	artistická fakulta	učitelé

- Vedle profesí zaměřených na práci s lidmi se formují **profese zaměřené na práci s věcmi** – řemesla (cechy), nárůst odbornosti a specializace – **technické obory a inženýrské profese**.

- **Povolání** se rozvinula do **profesí** – došlo k **profesionalizaci** = k sociálnímu/emancipačnímu zdvihu povolání do statusu profese.
- **Profesionalizace** byla výrazem vnímání odpovědnosti za svěřenou oblast „péče“ i za kvalitu jejího výkonu (profesionalita).
- Profesionalita byla vyžadována, neboť profesionálové **zacházeli s rizikovými stavy**, a to, že se jejich řešení ujímá profesionál, nás má uvést do klidu, že věc je v dobrých rukou...
- Pokud jde o profese zaměřené na práci s lidmi, šlo o práci na rizikových stavech, v nichž se jejich svěřenci vynacházeli, a **profesionálové se je pokoušeli uschopňovat k jejich zvládnutí**.
- **Ideál služby** se stává utvářejícím momentem – týká se zejména o profesí pomáhajících – někdy ústí v tzv. **altruistický** (v jiné souvislosti někdy označovaný jako naivní) **profesionalismus**.

- V protikladu vůči altruistickému pojmání profesí se prosazuje **profesní lobbying** usilující o vyformování, uzavření a monopolizace profesního pole (s následným fungování pod vládou tzv. vůdčí profese).
- Profese představují **unikátní formu povolnosti** k řešení společenských výzev.
- Profese se konstituovaly díky tomu, že se ve společnosti **zformovala agenda**, které se ujaly a pod příslibem kompetentnosti jejího řešení ji **začaly střežit** jako svoji věc.
- **Důvěra veřejnosti**, že profese konají ve svěřené věci kompetentně, je založena na předpokladu, že profese **disponují unikátním typem vědění a expertízy**, které nelze substitovat ani suplovat.

- Další vývoj vede k další diferenciaci a profesionalizaci, takže není divu, že už v polovině 20. stol. se hovoří o **profesionalizaci všech** – období **fascinace profesemi**.
- Pokračující proměny institucí a změny na trhu práce – tu a tam nastupující **deprofesionalizace**.
- **Zranitelnost profesí** a jejich proměny – oslabování některých, nahrazování apod.
- **Posilující ekonomizace** (peníze) a **vytrácení pocitu „povolnosti“**.
- **Přenastavování** (rekonfigurace) profesí v podmínkách organizace a posilování **interprofesionality**.

- Vykonávat (dnes) profesi „profesionálně“ znamená mít ji jako **způsob obživy** (něm. Lebensgrundlage).
- Profese jsou **znalostně založená** povolání – předpokládají příslušné **vzdělání, k němuž vede vzdělávání**, a to přípravné (iniciace) i další (udržení, aktualizace, prohloubení).
- Výkon profese předpokládá **zvládání náročnějších postupů** a operací – vysoká kvalifikovanost – tím se liší od méně náročných činností předpokládající nízkou kvalifikovanost.
- Profese jsou **společenství**
  - vstup do nich předpokládá „licenci“ (diplom osvědčující vzdělání)
  - jejich výkon podléhá supervizi/kontrole
  - jeho kvalita se rozvíjí díky sdílení znalostí a postupů a za kolegiální podpory.
- Profese požívají určité míry **autonomie** – rozhodují si o svých záležitostech do značné míry samy.
- Oblasti lidských činností, které uvedených charakteristik nedosahují, jsou označovány jako **semi-profese**.

Jestliže se některá z uvedených **charakteristik profesí zvýrazní** – získá na mimořádné důležitosti, může to vést k zastřešení celé skupiny profesí anebo napomoci vyformování „nové“ skupiny profesí.

- Profese zaměřené na veřejné lidské blaho (welfare professions)
- Profese zaměřené na práci s lidmi (people processing professions) – profese zaměřené na práci s věcmi
- Volné/nevázané/svobodné profese (liberal free profession) – vázané (regulované) profese
- Pomáhající profese, znalostní profese...

Jestliže profese **přiřadíme k profesním polím**, získáme širší skupiny – např.:

- Lékařské profese
  - nelékařské profese
  - zdravotnické profese
- Právnícké profese, pedagogické profese...

Jsou **pedagogické** profese **pomáhajícími** profesemi?

- **Pomáhající** profese / profese pracující na existenciálních problémech lidstva a lidí
- Profese, v nichž je **zvýrazněn ideál služby**.
- Pro tyto profese je **pomáhání** utvářejícím (konstitutivním) prvkem a současně hlavním předmětem činnosti.
- Profese, jež se prvořadě vymezují jako ty, které jsou zde proto, **aby řešily existenciální problémy** lidstva a lidí:
  - existenciální problém ZATRACENÍ-SPASENÍ – profese duchovních
  - existenciální problém NEMOC-ZDRAVÍ – lékařské profese
  - existenciální problém BEZPRÁVÍ-PRÁVO – právnické profese
  - existenciální problém NEVYCHOVANOST-VYCHOVANOST – pedagogické profese

- Pedagogické profese – věcně se odkazují k **ped-agogia** (vedení dítěte) – ctí význam slova pedagog.
- Někdy jsou pedagogické profese označovány jako **nemožná povolání** (spolu s profesemi terapeutů a politiků), proto, „že si v nich můžeme být předem jisti, že úspěch bude nedostatečný“ (Freud, 1937, s. 94).
- **Vycházejí jako semiprofese**, pokud je přiměříme k charakteristikám tzv. pravých profesí (viz výše).
- Z důvodu své silné vázanosti na hierarchický, byrokraticky regulovaný aparát státního školství **dnes nejsou pedagogické profese volnými...**

- V průběhu dějinného vývoje se **učitelství profesionalizovalo** – nabylo řady charakteristik profesí a vyformovalo své profesní pole.
- Odehrálo se to tak, že učitelství se v širším rámci pedagogiky a pedagogických profesí **utvářelo zaměřením pozornosti a specializací na institucionalizované (typicky školní) vzdělávání**, jehož dominantní formou je výuka.
- Vyformováním učitelské profese se dalo **vzniknout didaktice** jako profesní disciplíně s akademickým ukotvením (zejména díky vysokoškolskému vzdělávání učitelů).
- Současně došlo k **zakotvení učitelství do oborů** (učitel je učitelem něčeho, a nikoliv ničeho či čehokoliv), což umožnilo **rozvinout oborové didaktiky** jako profesní disciplíny oborových učitelů.
- Podstata učitelské profesionality je **dvojrozměrná**: vedle didaktického rozměru zahrnuje rozměr oborový.

P1: Přejchod k decentralizované tvorbě kurikula (na úroveň školy)

O co jde

učitelé mají možnost a povinnost vytvářet školní kurikula (ŠVP), a tím školu/výuku profilovat

V čem může být problém/rozpor/výzva

- decentralizaci tvorby kurikula se může jevit jako profesionalizační, protože posilující profesní autonomii (stát dá kurikulární rámec, profese může/musí dotvářet na podmínky školy)
- opatření se může jevit jako deprofesionalizační, pokud se rozšíří pocit, že kurikulární autonomie je nadekretovaná a ústí ve formalismus (ŠVP dle manuálu) – skutečná profesní autonomie v tvorbě kurikula by předpokládala vyšší míru jeho liberalizace na státní úrovni, je však otázkou, zda by profese byla schopna prostor kompetentně využít

P2: Přejchod k high-stake testování a teaching to tests

O co jde

ve jménu akontability se v systému prosadí testování výkonů žáků s vážnými důsledky pro školy/učitele

V čem může být problém/rozpor/výzva

- opatření se může jevit jako profesionalizační, neboť posiluje obraz profesionality fungování celého školského systému – testy a s nimi spojené moderní (informační) technologie „mají glanc“ a jsou „in“, neboť jsou „up-to-date“ a umožňují mít školský systém „data driven“ a „evidence-based“ a ještě k tomu „accoutable“...
- opatření se může jevit deprofesionalizační/ omezující autonomii učitelů, jsou-li testy vytvářeny vně profese (školu/třidu) – učitelé jsou vmanipulováni do role administrátorů testů a nemohou reagovat na svébytnost učebních procesů a výsledků žáků

P3: Přejchod k regulaci (ovlivňování) učitelské profese standardy a kariérními systémy

O co jde

průběh a v lepším případě i kvality profesního výkonu vč. jejich gradace jsou popsány v profesním standardu, o nějž se opírá vzestup v kariérním systému

V čem může být problém/rozpor/výzva

- opatření se může jevit jako profesionalizační, neboť existence standardů a kariérních systémů je jedním z formálních znak profesí; vhodně koncipované standardy a kariérní systémy a vhodná práce s nimi mohou podporovat profesní rozvoj i profesionalizaci
- opatření se může jevit jako deprofesionalizační, pokud profesní standard nevystihne podstatu profesního výkonu a gradaci jeho kvality a práce s nimi vyústí ve formalismus a kariérismus

P4: Přechod k / posílení soukromého školství

O co jde

ve školském systému se výrazněji prosadí školy, jejichž účelem je (také) generovat zisk

V čem může být problém/rozpor/výzva

- opatření se může jevit jako profesionalizační, neboť učitelům v soukromém školství se otevře prostor pro seberealizaci, vylepší se jim plat – ve školském systému bude více prostředků, posílí se „zdravá“ konkurence, začne se předpokládat, že problémy s kvalitou škol a učitelů vyřeší ruka trhu
- opatření se může jevit jako deprofesionalizační, neboť byznysmeni, pro něž jsou školy „dobrý byznys“, budou vyhledávat „levné“ nekvalifikované (mladé, avšak nezkušené) pracovní síly, budou vyvíjet tlak na dequalifikaci učitelů a budou usilovat o to, aby se na místech učitelů objevili „koučové“

P5: Přejchod k inkluzi (v širším slova smyslu)

O co jde

původně (silně) diferencovaný a strukturovaný školský systém rozvolní hranice – zmizí přechody

V čem může být problém/rozpor/výzva

- opatření se může jevit jako profesionalizační, neboť školský systém se bude jevit všemi směry prostupný, bezbariérový, veškeré výzvy zvládající
- opatření se může jevit jako deprofesionalizační, neboť předpokladem „tradiční“ profesionalizace určitého povolání je vyformování a „uzavření“ (monopolizace) profesního pole; předpokladem profesionalizace v tradičním smyslu dosažení větší diferenciací pedagogických profesí (a tím vyšší míry jejich specializovanosti) je diferencovaný a strukturovaný školský systém

- ...tolik rozporů uvnitř pedagogických profesí – učitelství
- Ale takový už je **charakter pedagogické profesionality** – ten spočívá v nezbytnosti zvládat řadu **rozporů** (antinomií):
  - pomoc vs. manipulace ze strany vychovatele
  - moc vs. bezmoc vychovatele
  - hotovost vs. neukončenost výchovy
  - respektování individuality vs. respektování obecnějších norem
  - výchova orientovaná k odbornosti/profesi vs. výchova k lidství
  - možnosti vs. meze výchovy.
- Pedagogové/učitelé oscilují mezi **profesionalizací** a **deprofesionalizací**.

(RE)((DE))PROFESIONALIZACE

Děkuji za pozornost